

MEGOSZTOTT ÉS MEGOSZTÓ LEHETŐSÉGEK

NŐK ÉS FÉRFIAK A POLITIKÁBAN

Az elmúlt tíz év társadalmi és politikai változásai a legtöbb posztoszocialista országban létrehozták a demokrácia jobb vagy rosszabb minőségű rendszereit. A demokrácia új intézményrendszere azonban nem vált elég nyitottá és befogadóvá ahhoz, hogy nők és férfiak egyenlő eséllyel vegyenek részt a politikai döntéshozatalban. Sőt, az 1990-es években a régió legtöbb országában a nők számaránya a törvényalkotó és kormánytestületekben látványosan lezuhant. Pedig nők és férfiak kiegyensúlyozott részvétele a helyi és országos politika formálásában a demokratikus döntéshozatal és a hatékony közpolitika egyik alapfeltétele.

Társadalomkutatók, szakértők, politikusok és aktivisták próbálják a posztoszocialista demokráciák csekély emancipációs hajlandóságának okait feltárni és azokra megoldásokat javasolni. Az erőfeszítéseket azonban egyelőre nem kíséri fényes siker. De az emancipációs törekvések csak ritkán vezetnek látványos és áttűtő változásokhoz, így a teljes elkeseredésre nincs ok. Irónia vagy lekicsinylés nélkül állíthatjuk, hogy a száz évvel ezelőtti állapotokhoz képest a modern politikai rendszereket a méltányosság és igazságosság eszméi hatják át, legalábbis ami annak elismerését jelenti, hogy ki alkalmas a közügyek irányításában való részvételre. E meggyőződés jegyében szervezett nemzetközi szimpóziumot *Szerepek, szabályok, számok* címmel a Magyarországi Női Alapítvány (MONA) és a Friedrich Ebert Alapítvány magyarországi irodája politikai, társadalmi és szakmai szervezetek képviselőinek részvételével 2000 novemberében. A szimpózium nemzetközi tapasztalatok, valamint a hazai közélet tanulságai alapján kívánt képet adni nők és férfiak kiegyensúlyozott politikai részvételének lehetőségeiről és akadályairól a rendszerváltás utáni évtizedben. Az előadások és viták feltárták a méltányos politikai részvétel koncepcionális, stratégiai és gyakorlati problémáit, így például a kvótarendszer mellett és ellen szóló érveket, a pártok jelöltállításának mechanizmusait, a civil szervezetek cselekvési képességét, a közvélemény formáló intézmények szerepét és a női politikusjelöltek támogatásának technikáit.

A nők alig látható jelenléte a közügyek irányításában és a kormányzásban azonban nem kizárólag Közép- és Kelet-Európa társadalmainak problémája. Bizton állíthatjuk, hogy nincs olyan társadalom, ahol a nők ugyanolyan lehetőségeket élveznének a törvényhozói, az adminisztratív és a bírói hatalom gyakorlásában, mint a férfiak, s nincs ez máshogy a gazdaság különféle területein sem. Márpedig a nők részvétele a közügyek irányításában nemcsak a lassan kibontakozó társadalmi emancipáció ügyét viszi előre, hanem a demokrácia minőségét is emeli. A nők és férfiak mind arányosabb képviselésével a társadalom korábban – célzatos vagy rejtett diszkriminációval – távol tartott „másik fele” is gyakorolhatja politikai jogait. Különösebb teoretikus érvek nélkül is belátható, hogy a jogkiterjesztés a közjót szolgálja: nők és férfiak együttműködése a magánéleten túli társadalmi tevékenységek szervezésében és irányításában a megsokszorozott bölcsesség és felelősségvállalás ígéretét hordozza.

Az emancipációs mozgalmak gyakran tűzik zászlajukra azt a célt, hogy nők és férfiak jogai és képességei a közügyek irányításában azonos alapon ítéltesse meg. Ez a cél abban az elementáris vágyban is gyökerezik, hogy a nőiségnek a természetközeli léthez, az anyasághoz és a család világához kötődő felfogását felváltsa egy sokoldalúbb vélekedés, amely a férfi és női szerepeket gazdagabbá és egyenrangúvá teszi. A közügyekkel való foglalatosság keretei a magán- és a közszféra elhatárolására épülnek, ami a nyugati civilizáció fontos kulturális hagyománya. E hagyomány bizonyos hatásait a modern emancipációs törekvések és újabban különféle más társadalomkritikai irányzatok is bírálják. Minden fontos vívmánya ellenére ugyanis a magán és a nyilvános szétválasztása a modern polgári kultúra azon szellemi hagyománya, amely a nemek egyenlőtlen értékű szerepét éppen eme kategóriák jogi, fizikai és szimbolikus megkülönböztetése révén rögzíti és vési be a társadalmi gondolkodásba.

A közügyek irányításának általános fogalma nagyjából egybeesik a politika fogalmának tág értelmezésével. Amikor a közügyek fogalmát leszűkítjük a po-

litikára, akkor kiemelni szándékozunk egy olyan területet, amely kulcsszerepet tölt be a nők egyenjogúságának megteremtésében. Egy viszonylag egyszerű és kézenfekvő definíciót követve, értelmezésünkben a politika a hatalomgyakorlás formális és informális intézményeit foglalja magában, szem előtt tartva, hogy a modern társadalmakban a hatalomgyakorlás ágai elkülönülnek és területileg is tagolódnak. Amikor a nők politikai részvételéről beszélünk, elsősorban a törvényhozás és az adminisztráció döntéshozó testületeire és pozícióira gondolunk.

A társadalmi folyamatok finoman szövött hálójában sokszor mechanikusnak, mesterkéltnek tűnnek a *számokkal* megragadott elvek és értékek. A számokkal szembeni ellenérzést nem csak az államszocializmus rossz emlékéi kvótái táplálják. Az ember nemi szerepe és identitása olyan bonyolult gondolkodásformákhoz és választásokhoz kötődik, amelyekben első látásra semmi keresnivalója sincs a számoknak. Ám e nemi szerepek sokszor ordító méltánytalanságokba és igazságtalanságokba ágyazódnak, s ezek kimondásához és megkérdőjelezéséhez szükség van a számokban rejlő információra. Bár a mennyiségi arányok sokszor nem tükrözik a hatalom tényleges elosztását a politika színterein,

a feltűnő aránytalanságok kritikáért és magyarázatért kiáltanak.

Talán reménytelenül naivnak, avagy talán éppen nagyon is harcos álláspontnak tűnik, hogy az 1995. évi pekingi női világkonferencián elfogadott cselekvési terv a nők részvételi arányát a politikai döntéshozatalban minimálisan 30%-ra, majd hosszú távon 50%-ra javasolja bővíteni. Kevésbé egzakt módon mérhető célokat tűz ki az ENSZ A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló nemzetközi konvenciója, amely szintén megnevezi a politikai szerepvállalást nehezítő diszkriminációs eljárásokat és hatásokat. Bár az Európai Unió direktívái az egyenlő esélyek biztosítására inkább a munka világáról szólnak, ezek az irányelvek a politikai részvétel arányosabb elosztását is szorgalmazzák férfiak és nők között a közös értékek tisztelésében fogant Európában.

1995 és 2000 között a nők részvétele a politikai döntéshozatalban átlagosan 10%-ról 12%-ra emelkedett a világ országaiban. E szabad szemmel alig látható eredmény mögött a kontinensek, országcsoportok és egyes országok statisztikai adatai lényeges eltérést mutatnak az 1990-es évek végén. Míg a nők részvételi aránya az országos törvényhozásban a skandináv

MAGYARORSZÁGI NŐI ALAPÍTVÁNY

A Magyarországi Női Alapítvány (MONA) 1992-ben jött létre mint minden állampolgár számára nyitott, pártsemleges, nonprofit nőszervezet. A MONA legfontosabb célja olyan közéleti viták kezdeményezése, amelyek megmutatják a női és férfi szerepek gazdagságát és egyenrangúságát egy demokratikus társadalomban, de feltárják a méltánytalan egyenlőtlenségeket is, amelyek a mai napig jellemzik a nők helyzetét a gazdaság és politika világában Magyarországon.

A MONA különféle programokat szervez, amelyek ösztönzik a nők aktív részvételét a helyi és az országos közéletben, a politikai és civil szervezetekben, és képessé teszik őket arra, hogy kiszolgáltatottság nélkül tudjanak szakmát és munkahelyet változtatni az átalakuló világban. A MONA programjait a programvezető mellett a kuratórium tagjai, felkért szakértők és önkéntesek tervezik és szervezik.

A MONA alapítói és munkatársai hisznek abban, hogy a nők közéletben való részvétele, a munka világában való előrehaladása nem akadály, hanem segítője a magánéletben és a családban is megtalált esélyegyenlőségnek és méltányos együttműködésnek férfiak és nők között.

Céljaink

– A nők ösztönzése, hogy éljenek a piacgazdaság adta lehetőségekkel munkavállalóként és vállalkozóként, és felkészüljenek a szakma- és munkahelyváltás kényszerére és lehetőségére.

– A munkavállalók meggyőzése olyan foglalkoztatási formák bevezetéséről, amelyek figyelembe veszik a női munkavállalók sajátos érdekeit.

– A közvélemény felkészítése arra, hogy elfogadja a felkészült és rátermett női jelölteket helyi és országos politikai vezetőként és döntéshozóként.

– Az ambiciózus és rátermett női jelöltek felkészítése a helyi és országos politikában való részvételre, illetve a sikeres helyi vezetők országos szerepvállalásának segítésére.

– Együttműködés bármely demokratikus elveket valló politikai párttal és civil szervezettel a férfiak és a nők közötti esélyegyenlőség megteremtésében, illetve a kisebbségek és hátrányos helyzetű csoportok támogatásában.

országokban 38% s a két amerikai kontinensen 16%, addig Európában és Ázsiában kb. 13, Fekete-Afrikában pedig alig 12%. Kicsit jobb a helyzet a helyi önkormányzatokban: az Egyesült Államokban 23%, míg Európában 20% a nők aránya a helyi önkormányzatok választott testületeiben. Az utóbbi átlag megint csak nagy különbségeket rejt: Svédországban több mint 40%, míg Törökországban kevesebb, mint 4% ez az arány (UNDP, 2000). A volt szocialista országok közül többre is érvényes az a szabályszerűség, hogy a nők részvétele lényegesen magasabb a helyi önkormányzati testületekben, mint az országos törvényhozásban: Magyarországon ez az aránypár 22, illetve 8%, Bulgáriában 21, illetve 11%, Lettországon 39, illetve 17% (UNICEF, 1999).

Általánosan igaz, hogy a liberális és baloldali pártok által dominált parlamentekben jobb arányt mutat a női képviselők jelenléte. Németországban és Hollandiában 1998 után a szimbolikusan is fontosnak tartott 30% fölé emelkedett a nők aránya a törvényhozó testületekben. Az 1997-es választásokat követően Nagy-Britanniában a munkáspárti győzelem megduplázta a nők részvételét a törvényhozásban (18%). De tanulságos ellenpéldával szolgál a spanyolországi jobboldal előretörése 1996-ban, amikor az újonnan

megválasztott parlamentben egyharmaddal növekedett a nők részvétele (24%-ra). Miközben általában úgy hisszük, hogy a fejlett Nyugat előbbre jár sokféle demokratikus vívmány intézményesítésében, látnunk kell, hogy például a cseh és lengyel nők részvételi lehetősége az 1996-os adatok alapján jobb volt, mint társaiké Olaszországban és Franciaországban. Továbbá, ha a nők által betöltött, magas szintű kormányzati pozíciókat vesszük szemügyre, akkor azzal a nem kevésbé megdöbbentő képpel szembesülünk, hogy 1996-ban a demokrácia építésében botladozó Szlovákia volt a legközelebb az OECD átlaghoz Közép-Kelet-Európában, és hasonlóan jó bizonyítványa volt – az akkoriban a demokrácia mintaképének semmiképpen sem nevezhető – Horvátországnak és az erősen centralizált berendezkedésű Kirgizstánnak is. Az sem magától értetődő tapasztalat, hogy nincs statisztikailag szignifikáns összefüggés a nők által elfoglalt parlamenti helyek és a miniszteriális pozíciók száma között a poszt-szocialista országokban (UNICEF, 1999). Ezzel szemben az OECD országokban jól megfigyelhető a két szférában tapasztalt együttes előrehaladás. Ennek hátterében vélhetően az áll, hogy ezekben az országokban a nők részvétele megbízhatóan és folyamatosan nőtt az elmúlt ötven évben.

– Együttműködések kezdeményezése és szervezése a nőszervezetek és a nőbarát szolgáltatást nyújtó szervezetek között.

Programjaink

(1) Oktatás, képzés

– A politikában: leendő és aktív közéleti szerepet játszó nők képzése, továbbképzése;
– a gazdaságban: a női munkanélküliség enyhítését célzó munkahelykereső stratégiák és képzési programok kidolgozása, illetve népszerűsítése.

(2) Kutatások kezdeményezése és támogatása

– A nők politikai szerepvállalásáról a helyi és országos közéletben;
– a nők munkaerőpiaci helyzetének változásairól;
– új munkavégzési formák bevezetésének előnyeiről és hátrányairól, a megvalósíthatóság esélyeiről;
– a nemek közötti egyenjogúság régióbeli helyzetéről.

(3) Tapasztalatcsere, közvéleményformálás

– Konferenciák, eszmecserék, fórumok szervezése civil szervezetek részvételével;
– kiadványok, tanulmányok megjelentetése és terjesztése a nemek közötti esélyegyenlőség különböző kérdéseiről;
– kapcsolattartás, tapasztalat- és információcsere hazai és külföldi nőszervezetekkel, intézményekkel.

Programvezető: Lestál Zsuzsanna

A Kuratórium tagjai

Elnök: Zentai Violetta, antropológus

Elnökhelyettes: Neményi Mária, szociológus

Szóvivő: Dalos Rimma, költő

Tímár Judit, geográfus

Pogány Judit, színésznő

Büky Dorottya, vállalkozó

A számok tehát fontos szabályszerűségekre mutatnak rá, de nem egyszer rejtve hagyják a politikai kultúra és a nemi szerepekkel kapcsolatos társadalmi vélekedések egymásra hatásának helyi sajátosságait és okait.

A női egyenjogúság terén legkiemelkedőbb eredményeket felmutató skandináv országokban különféle körülmények jótékony együttállását kell látnunk. E társadalmakban, mindenekelőtt Svédországban és Dániában a szolidaritás erős normái szövik át a társadalmi kapcsolatrendszeret. Ennek egyik következményeként a családi feladatok szervezése megoszlik a férfiak és a nők között. A magas állami részvétel a szociálpolitikában és a nők munkavállalását elősegítő családtámogatásban megint csak bátorítja a politikai szerepvállalást. Az általános és teljes választójog korai biztosítása mellett az északi országok annak a forradalomnak is úttörői voltak, amelyben a szexuális és nemi szerepek választásának szabadsága kapott elismerést az 1960–70-es években. Itt a konzervatív pártok is elfogadnak olyan liberális elveket az emberi választások szabadságával kapcsolatban, amelyek kedvezően befolyásolják az emancipációs törekvéseket. De az 1990-es években sok helyütt lezajlott konzervatív politikai változások szele az északi országokat is elérte. Még a legjobb mutatókkal rendelkező Svédország is

megszenvedte a konzervatív pártok előretörését: látványosan csökkent a magas szintű döntéshozó pozícióban lévő nők száma – 1919 óta először. Ahogy ezt a szimpózium egyik előadása is bemutatta, a svéd társadalom jelentős kulturális és morális tőkével rendelkezik ahhoz, hogy az 1990-es évek közepén bátor és szellemes akciókkal ébressze rá szavazópolgárait az emancipációs vívmányok megőrzésének fontosságára (Hedlund).

A szimpózium nem tárgyalta részletesen azokat a különbségeket, amelyek megosztják a nők egyenjogúságával foglalkozó társadalmi és szellemi mozgalmakat, de nem is akarta elrejtetni ezeket. E különbségek sokféle metszetben megmutatkoznak, de legfontosabbnak mindezek közül az tűnik, hogy mit is gondolunk a férfi és a női társadalmi szerepek természetéről. Jelesül abban hiszünk-e, hogy a női és férfi képességek természet adta lényegből fakadnak, amelyre fel nem cserélhető társadalmi szerepek épülnek, avagy azt fogadjuk el, hogy a férfi és a női szerepek különféle választások és korlátozások eredői, amelyeket egy adott társadalom és annak kulturális készlete irányít. Mindkét álláspontból következhet a fennálló társadalmi viszonyok hasonló természetű kritikája, vagyis annak kimondása, hogy a nők hiánya a politikai döntéshozatalban nem életszerű, nem mél-

A MONA LEGFONTOSABB PROGRAMJAI 2001-BEN

(1) Telework in Europe

A MONA és a Friedrich Ebert Alapítvány 2001. március 31-én egynapos konferenciát rendezett a távmunka európai helyzetéről vállalatok, kormánytisztviselők, civil szervezetek és érdekképviseleti szervezetek részére Budapesten. Neves ír, angol és német távmunka szakértők (TCA, Cork Teleworking, Telework Ireland, British Telecom, Empirica) osztották meg tapasztalataikat a meghívott magyarországi vendégekkel és érdeklődőkkel. Néhány releváns külföldi esettanulmány és „jó gyakorlat” leírása megtalálható a MONA honlapján (<http://www.mona-hungary.org>).

(2) NeoPraxis, nemzetközi távmunka projekt

E nemzetközi kísérleti projekt a távmunka alkalmazásának elősegítését célozza. A programban Magyarország mellett Ausztria, Franciaország és Spanyolország vesz részt. Ezekben az országokban a távmunkára épülő foglalkoztatás már értékelhető hagyományokkal rendelkezik. A program célja a távmunka előnyének és hátrányainak elemzése és hazai bevezethetőségének felmérése. A projekt első szakaszában a MONA felmérést készített a távmunka magyarországi helyzetéről, esélyeiről. (*A távmunka esélyei Magyarországon, 2000* című részletes tanulmány honlapunkról letölthető.) A program e tapasztalatok összegzésével olyan speciális továbbképzési modul kidolgozására tesz kísérletet, melynek segítségével a munkaadók az Európai Unióban is alkalmazott módszerek szerint tudnak majd távmunkát bevezetni.

(3) Nők és férfiak egyenlő esélyeinek elemzése az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában, 2001–2002

A projektben részt vevő tíz, EU-csatlakozásra váró ország szakértői az adott ország törvénykezési eredményeit és hiányosságait elemzik a nemek közötti esélyegyenlőség biztosítása szempontjából, az Aquis Communautaire XIII. fejezete (foglalkoztatás és szociálpolitika) alapján. Az egyeztetett módszertan alapján készülő elemzések tíz meghatározó EU-direktíva előírásainak követését kutatják a vizsgált joganyag-

tányos, s nem szolgálja a közjót. De a természet által ránk szabott lehetőségek értékelésében kirajzolódó megosztottság különbségeket teremt a politikáról való gondolkodásban is (Adamik, Lévai).

A nők politikai szerepével kapcsolatos elképzelésekben gyakran megbújik egy – sokak által osztott, de a konferencia rendezői szerint nehezen igazolható – feltételezés, amely szerint a nők részvétele a politikában a politikacsínálást kimosdatja mocskosságából, ádáz erőszakosságából, sőt sokszor tapasztalható tisztességtelenségéből is. Mindennek záloga a nők természet adta békevágya, empátiája, romlatlansága, közösségibb gondolkodása. E felfogás vegytiszta változatát senki sem képviselte az előadók közül, de a hang fel-felbukkant a vitákban. A nők nemesebb politizáló képességeibe vetett hit alapjait több előadó is vitatta különféle történelmi példákra és a politikai gondolkodás klasszikus alapnormáira hivatkozva. Hozzátehetjük, hogy e meggyőződés – tiszteletre méltó szándékai ellenére – megerősíti azt a képet, amely hatékonyan tartotta távol a nők döntő részét a közélettől több évszázadon keresztül. Az a vélekedés, amely a leszerepelt férfiasság helyett a családi tűzhely melegével akarja a közügyeket körbevenni, keveset tud mondani azokról az intézményi keretekről és szabályokról, amelyek valóban változtatásra érdemesek

egy demokratikusabb politika érdekében. Abban azonban kevesen kételkedtek a szimpózium résztvevői közül, hogy a nők méltányosabb arányú részvétele a politikában bizonyára megváltoztat majd közéleti beszédmódokat és viselkedésmintákat, megnyitva ezzel a demokratikus játékszabályok jobbításának lehetőségét is.

A politikáról való gondolkodás másik lényeges megosztó eleme az, hogy mit gondolunk a hosszú évszázadokon keresztül fenntartott női alárendeltség és a közben kialakult modern politikai intézmények kapcsolatáról. Arról a dilemmáról tehát, hogy a késő modern társadalmak politikai intézményrendszere és demokratikus vívmányai olyan hagyományokat hordoznak-e, amelyeket az emancipációs mozgalmak képesek jótékonyan használni az egyenjogúság megvalósítására, avagy e vívmányok olyan gyengeségeket mutatnak, amelyek miatt a nők részvételének növelése zsákutcás stratégiává válik. Az előbbi kritikai álláspont szerint a nyugati demokráciák intézményeit egy egyenlőtlen hatalmi viszonyokban gyökerező férfitársadalom alkotta, tehát azok nem lehetnek befogadó és demokratikus szelleműek és egyenjogúságot megvalósítók. Így tehát nem lehet a meglévő politikai intézményeket és elveket jobban és méltányosabban használni, azokat radikálisan át kell alakítani. E

ban. A magyarországi szakértői bázist a Női és Gyermejközi Kutató- és Oktatóközpont munkatársai alkotják. Az első öt direktívát vizsgáló, már elkészült országtanulmányok alapján az OSI EU Accession Programja és a Network Women's Programja közösen könyvet ad ki angol nyelven, amelyet eljuttatnak majd európai uniós döntéshozókhoz, nemzetközi szervezetekhez és a programban részt vevő országok kormányzati döntéshozóihoz is. A könyv megjelenése 2002 elején várható, a magyar országtanulmány hamarosan letölthető a MONA honlapjáról.

(4) Férfiak és nők a politikában – szerepek, szabályok, számok

2000. november 3–4-én a Magyarországi Női Alapítvány és a Friedrich Ebert Alapítvány budapesti irodája szimpóziumot szervezett a nők politikai részvételét érintő kérdések megvitatására politikai, társadalmi és szakmai szervezetek képviselőinek részvételével. A rendezvény célja az volt, hogy nemzetközi tapasztalatok, valamint a hazai közélet tanulságai alapján feltérképezze a nők és férfiak kiegyensúlyozott politikai részvételének akadályait és lehetőségeit. A külföldi tapasztalatokról szóló elemző beszámolók után hazai politikusok, szakértők és civil aktivisták elemezték a női politikai részvétel látványos problémáit, és megvitaták a méltányosabb részvételt biztosító cselekvési lehetőségek egyes formáit. A konferencián elhangzott előadásokból kiadvány készült 2001-ben, melynek ingyenes példányai e-mailben kérhetők. A kiadványban szereplő előadások magyar nyelven letölthetők a MONA honlapjáról.

(5) Nők az önkormányzatokban: szlovén–magyar összehasonlító kutatás

A MONA szellemi segítséget nyújt egy olyan kutatási projektnek, amely kvalitatív és kvantitatív módszerekkel vizsgálja az önkormányzati vezető szerephez jutott nők életpályáját az 1990-es években az önkormányzati reformok végrehajtásában viszonylag elől járó két országban. A kutatást a Psyma Hungary szakemberei és az MTA Regionális Kutatások Központja kutatói irányítják. A felmérések és terepmunkák befejeződnek 2001-ben, a két országtanulmány és az összehasonlító tanulmány pedig 2001 tavaszára készül el.

gondolat kevesek által osztott, de markáns megjelenítésével találkozhattunk a szimpóziumon is.

Azok, akik a demokratikus intézmények adta lehetőségek kihasználásában hisznek, azzal számolnak, hogy a nők láthatóbb részvételével ezek az intézmények át is alakulnak. Más szóval, a részvétel növekedése átalakítja a részvétel minőségét is, ez pedig átformálja magukat az intézményeket és a játékszabályokat is.

Mind gyakrabban merül fel a képviseleti demokrácia szabályait módosító *kvóta* gondolata mint a nők méltányos képviseletének megvalósítására alkalmas módszer. A pozitív diszkrimináció tágabb családjába tartozó kvóta lehetőségét megint csak nem a rendszerváltó társadalmak vetették fel először. A konferencia több előadása is foglalkozott a pozitív diszkrimináció koncepcionális kritikájával, illetve az alkalmazása mellett szóló érvekkel (Tordai, Wiener, Ónody). A kvóta ugyanis egyesek szerint alkotmányos aggodalmakat vet fel, mások szerint viszont például a hatályos magyar alkotmány – szigorú feltételek mellett – szorgalmazza azt. A kvótarendszer gondolatát a liberális demokrácia klasszikus alapelvei alapján elvetők az alkotmányos akadályok mellett két másik problémára is felhívják a figyelmet (Tordai). A kvóta bevezetése mellett érvelők nem ritkán a demokráciát sok helyen kikezdő, korporatív politikai berendezkedés érveit visszhangozzák, amennyiben a nők magasabb arányú részvételét egy sajátos társadalmi csoport érdekeinek képviseletével legitimálják. A kvóta melletti érvek egy másik rokon változata az esszencializmus (nemekhez között emberi lényeg) érveit tűzi – paradox módon – az emancipációs mozgalom zászlajára, amikor explicit módon bizonyos nőies tulajdonságok megjelenését és intézményesítését kívánja megvalósítani (Ónody). A kvóta gondolatának támogatói a pozitív diszkriminációnak – elsősorban az etnikai és faji megkülönböztetés ellen fellépő mozgalmak és politikák – egy jól ismert hagyományára támaszkodnak. E hagyomány szakít az elvont egyenlőség gondolatával a társadalmi egyenlőtlenségek és méltánytalan megkülönböztetések kiküszöbölésére, sőt mára már a társadalmi sokszínűség figyelembevételére biztat a politikai játékszabályok és intézmények formálásában. Mindezt azon elv tiszteletével teszi, hogy bármiféle előnyös megkülönböztetés csak a hátrányok megszüntetéséig alkalmazható, vagyis addig, amíg az egyenlő eséllyel való részvétel feltételei meg nem valósulnak (Wiener).

A koncepcionális kérdések mellett a konferencia szervezői azt is megfontolandónak tartják, hogy akkor érdemes-e előnyös megkülönböztetéssel élni, amikor valamiféle társadalmi megértés van kialakulóban egy

társadalmi csoporttal szembeni méltánytalanságokkal kapcsolatban, vagy pedig egy fordított politikai logika működik: intézményesített szabályok és az azok révén lehetőséghez jutók tudják a közgondolkodást formálni, a társadalmi érzékenységet megteremteni. A politikai képviselet arányait szabályzó kvótarendszer tulajdonképpen megelőlegzi és serkenteni kívánja a közfelfogás változását, de kérdés, hogy tud-e működni valamiféle – legyen az szerény és törekény, de érzékelhető – társadalmi támogatottság nélkül. Az bizonyosnak látszik, hogy ma Magyarországon egy női egyenjogúságot támogató, kötelezően előírt kvótarendszer nagyon kis társadalmi támogatottságot kapna, sőt erős ellenállásba ütközne. A külföldi előadók utaltak arra, hogy több északi és déli európai demokrácia is megpróbált élni a nemek szerinti kvóta ellentmondásos eszközével, sok helyütt csak rövid ideig. Eredményesebbnek és támogathatóbbnak tűntek azok a kezdeményezések, amelyeket pártok vezettek be önként vállalt listaállítási szabályok formájában (Panic).

A politikai pártok a parlamenti demokrácia építőkövei, de működésüket napjainkban növekvő gyanú és elégedetlenség kíséri. Különösen sok kritika éri a pártokat a média korában, amikor a választási kampányok láthatósága következtében mohó pénzfaló gépeknek látszanak, és vezetőik gyakran keverednek korrupciós botrányokba. A pártok minden valós és vélt gyengeségükkel együtt is a képviseleti demokrácia alapintézményei, így tanulmányozásuk elengedhetetlen a nők méltányosabb politikai részvétele szempontjából. A pártok a működési kereteiket alapvetően meghatározó választási rendszerek milyenségétől függően listákat és jelölteket állítanak, és ezzel többé-kevésbé kijelölik, ki vehet részt az országos politika formálásában. Működésük Közép- és Kelet-Európában egyrészt magán viseli a kialakulásukat övező élethalálharc jegyeit, másrészt eltérő módon jellemzik őket a nemekkel kapcsolatos előítéletes gondolkodás formái. Nem meglepő, hogy a politikai pártok tagsága nem egyszer női többségű, míg az aktív női politikusok száma megdöbbentően alacsony. A választási kampányok kapitányai sokszor még akkor sem veszik észre a női jelöltek felkarolásának lehetőségét, amikor az egyértelműen szavazatmaximáló érdekeiket szolgálják (Antic, Siemienska).

A szimpózium nem foglalkozott részletesen azzal a problémával, hogy a civil szervezetekben betöltött pozíció, az ott megszerzett tapasztalat, kapcsolati tőke hogyan segítheti a vezetői képességekkel rendelkező nőket a politikai szerepvállalásban. Nyilvánvaló, hogy a civil szférában szerzett tapasztalat csak részben fordítható le a képviseleti demokrácia intéz-

ményeiben szükséges tudásra: a civil szervezetek működési elvei és szabályai sokszor eltérnek a pártokétól. Úgy tűnik, a kicsoportos, sőt sokszor családi környezet és érintkezési formák részben rokonságot mutatnak a nőknek a polgári kultúrában felmagasztalt szerepeivel. Eme képzettség feltétel nélküli elfogadása megerősítheti azokat az előítéleteket, amelyek értelmében a nők helye a támogatást és dédelgetést biztosító szervezetekben van, s nem a harcot, éles vitát és versenyt kultiváló politikai intézményekben. Ha az az ítélet erősödik meg, hogy a nők elsősorban a hivatalos politikálással ellentétben ábrázolt civil szférában lelnek önmagukra, akkor elsorvadhatnak azok a késztetések, amelyek alapján a nők természetesnek vennék a férfiakéhoz hasonló politikai ambíciók valóra váltását. Eme aggodalom természetesen nem jelenti a civil szervezetek képességeinek és a közjót szolgáló hatásainak leértékelését, inkább a politikai cselekvésformák mesterséges szembeállításának veszélyeire kíván figyelmeztetni, amikor a nők politikai részvételének kereteiről beszélünk.

A szimpózium több hozzászólója is elemezte azokat az intézményes és kulturális feltételeket, amelyek nélkül nem lehet komoly politikai karriert építeni és családi szerepeket egyszerre betölteni (Lendvai). A közép-kelet-európai rendszerváltásban meggyengült gyermekintézmények csak korlátozottan segítik a közéleti szerepet is gyakorló nőket. A nagyszülői segítség, illetve magasabb jövedelmű családokban a nap bármely időszakában igénybe vehető gyermekfelügyelet csak kevesek privilégiuma. De ez csak a kisebbik baj. Számos szociológiai és statisztikai felmérés szolgált arra bizonyítékot, hogy a családi munkamegosztás egyenlőtlensége még a tehetséggel és önbizalommal rendelkező nőket sem engedi komoly karrier felépítésére. Sokunk megdöbbenő tapasztalata, hogy a fiatalabb generáció ígéretesebb család- és párkapcsolat-felfogása is meginogni látszik, amint megszületnek a gyerekek és kialakul a hagyományos háztartási feladatmegosztás. A közéleti karrier érdekében a gyermeknevelésben mindenféle áthidaló és pótmegoldásokat kitaláló nőket sokszor sújtja a család, a szomszédság és a társadalom általános rosszállása. Egy méltányosabb közfelfogás a legitim női és férfi szerepekről nyilvánvalóan nemcsak az egyes családokon belüli megállapodásokat, hanem az intézményes gyakorlatokat is módosítaná. A közfelfogás persze maga is részben azoktól a női politikusi pályákat kísérő sikerektől változhat, amelyeket a szimpózium egésze szorgalmazott.

A nők képzettsége köztudottan magas a régióban, több országban is felülmúlja a férfiakét. Ez azonban

nem jelenti azt, hogy e képzettség ugyanolyan esélyekkel lehetőségekre váltható, mint a férfiaké. A képzettség tág értelemben vett kérdéséhez tartozik a vezetői készségeknek ama készlete, amelyet csak részben lehet iskolában elsajátítani. Ezek nagy részét a rendszerváltás utáni új politikai vezetők a gyakorlatban tanulták meg. E készségek azután informális kapcsolatokon és tapasztalás útján csiszolódnak (Wiedel). A nők többségének nincs azonban tapasztalata döntéshozói, vezetői, kormányzati szerepekben és nem tud az informális kapcsolatok hálójára támaszkodni. Az elhalasztott belépéssel ezek a hátrányok bizonyonnyal nőni fognak.

Hogyan változhat a politikai döntések tartalma a nők magasabb részvételi arányával? A klasszikus liberális álláspont szerint a nők felfogása a közjóról elvileg hasonló a férfiakéhoz. A legtöbb nőszervezeti aktivista, feminista azzal a feltételezéssel számol, hogy a nők látványosabb részvételével kiteljesedne és megjavulna a női és családi ügyek képviselése, bár ez megint csak a jelenben érvényes nemek közötti szereposztásból következik. Az is felmerül, hogy a nők elismertebb és bátrabb politikai szerepvállalásával megnőne az egyenjogúsági és kisebbségi ügyekre irányuló figyelem. Ez a feltételezés az elnyomástörténetből következő érzékenységekre hívja fel a figyelmet, amelynek jelentőségét további vizsgálatoknak kell feltárniuk. Többen abban hisznek, hogy a nők magasabb társadalmi érzékenységgel rendelkeznek a közpolitikai döntésekben, amit igazolnak ugyan különböző vizsgálatok, de ezek vélhetően megint csak egy adott szereposztás következményeit rögzítik.

A nők politikai képességeivel kapcsolatos előítéletek a női részvétel kiteljesítésének legádázabb ellenségei, s ez mindenféle változtatási szándék legnehezebb terepe. Nemcsak a szavazópolgárok, de a rendszerváltó mozgalmak és szellemi körök előítéletessége is tanulmányokat érdemelne, köztük a legenyhébbnek számít a polgári kultúra hagyományos szerepmegosztási modelljébe bújtatott, a humánértelmiséget is gyakran jellemző paternalizáló „kedves macho” attitűd. Jól ismerjük a női politikusok és jelöltek nyilvános vizsgálatának megkülönböztető mércéit, amelyek gyakrabban merészkednek a fizikai adottságok, az öltözködés, a magánélet – a férfiak esetében ritkán figyelt – terepeire. Általában igaz, hogy a nyugati kultúrák kiterjedtebb szókinccset és ábrázolókézsletet hoztak létre a közéleti szerepet betöltő nők emberi esendőségének ecsetelésére. A közgondolkodás, s ebben úttörő módon a média, a nők esetében mohó igyekezettel nagyítja fel azokat a hibákat és hiányosságokat, amelyeket a közügyekben mozgó emberek magukról elárulnak. Itt az idő, hogy ennek a kulturális hagyománynak az

értékeit erkölcsi kritikával illessük, és a politikai demokrácia mai követelményeinek megfelelően átalkítsuk. Ez kétségtelenül nehezebb és hosszadalmasabb munka, mint bármilyen kvóta bevezetése. Ugyanakkor érdemes folytatni a vitát arról, hogy lehet-e a számok segítségével szerepeket és szabályokat alkotni, s ennél fogva kulturális hagyományokat, vélekedéseket is átrajzolni.

A szimpóziumon a következő előadások hangzottak el:

LÉVAI Katalin: A politika úri huncutság; ADAMIK Mária: Igazodni vagy változtatni, avagy mi legyen kezünkben a vakolókanállal?; TORDAI Csaba: Parlamentarizmus vagy kvótarendszer?; WIENER György: A női esélyegyenlőség biztosítása a választási eljárásban; LENDVAI Ildikó: A Magyar Szocialista Párt nőpolitikája; ÓNODY Tamás: Mit tehet egy liberális párt a nők esélyegyenlőségéért?; Gun HEDLUND: Nők a svéd politikai életben; Milica G. ANTIC: A politikai pártok és a nők viszonyának problematikája; Renata

SIEMIENSKA: Nők a lengyel politikában: miért vannak olyan kevesen?; Milica PANIC: „A te szavazatod: szavazat a változásért.” Nők előválasztási kampánya Szerbiában; Christiana WEIDEL: Regionális mentoring program a politikában és a közéletben részt vevő nők számára.

Az előadások letölthetők a MONA honlapjáról (<http://www.mona-hungary.org>).

IRODALOM

- Women in Decision-Making. Report on Existing Research in the European Union, EU.
Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, 1998.
Women in Transition. The MONEE Project. Regional Monitoring Report Summary, UNICEF, 1999.
Women's Political Participation and Good Governance: 21st Century, UNDP, 2000.